

O'QUVCHILARNI MEHNAT MADANIYATINI SHAKLLANISHIDA KASB TA'LIMINII O'RNI

Мадаминава Дилноза Дилшодбек қизи
NamMQI stajyor-o'qituvchisi

Юнусалиева Чаросхон Абдуқодировна
Namangan shahar 22-maktab o'qituvchisi

Аннотация:

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning mehnat madaniyatini shakllanishida kasb ta'limining o'rni yoritib o'tilgan.

Аннотация:

В данной статье освещена роль профессионального образования в формировании культуры труда учащихся общеобразовательных школ.

Abstract:

This article highlights the role of vocational education in the formation of work culture of students in general secondary schools.

Kalit so'zlar: Umumiy o'rta ta'lim, o'qituvchi, o'quvchi, kasb, tejamkorlik, uddaburonlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, mehnat, ong, ustaxona.

Ключевые слова: общее среднее образование, учитель, ученик, профессия, бережливость, настойчивость, дело, предпринимательство, труд, сознательность, мастерская.

Key words: general secondary education, teacher, student, profession, thrift, perseverance, business, entrepreneurship, labor, consciousness, workshop.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilar mehnat ta'limi fani asoslari bo'yicha mukammal bilim oladilar. Maktablarda o'quvchilarda o'quv, umummehnat, umummilliy, umummadaniy bilimlar, boshlang'ich kasbiy ma'lumotlar, dastlabki ijtimoiy va mehnat munosabatlari shakllantirilib boriladi. Yoshlarni mehnat jarayoniga tayyorlashda ularni mehnat kishilari, jihozlari bilan ongli va ishchan munosabatda bo'lishi talab etiladi.

O'quvchilar mehnat mahsulotlarini sifatli qilibgina qolmay, ularni iste'molga chiqarishi va ushbu jarayonda tejamkorlik, uddaburonlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik kabi bir qator umuminsoniy fazilatlarni shakllantirish, ularni ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlashning asosini tashkil etadi va quyidagilarni amalga oshirishni maqsad qilib qo'yadi:

- O'quvchilarni zamonaviy ishlab chiqarish, xalq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish, qurilish, aloqa, mashinasozlik va xalq hunarmandchiligi asoslari bilan tanishtiradi;
- O'quvchilarni mehnat jarayoniga hamda mehnatni qadrlaydigan kishilarga bo'lgan hurmatini shakllantiradi;
- O'quvchilarning umummehnat bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ularni oddiy mehnat jarayonida ishtirok etishga tayyorlaydi;
- Ularni umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv jarayonida va uni tugallagandan keyingi turli xil yo'nalishlardagi kasb-xunar kollejlarga yo'naltirish va h.

Mehnat ta'limini sifatli va samarali darajada amalga oshirishda maktablar, maktabdan tashqari ta'lim muassasalari, oila, ishlab chiqarish korxonalari, ishbilarmon va tadbirkorlar uyushmalarining o'rni beqiyosdir. Ushbu muassasalarda xalq hunarmandlari bilan o'zaro hamkorlikdagi munosabatlarini o'rnatish va rivojlantirishning ahamiyati yanada oshirilishi lozim. Bu borada joylarda faoliyat olib borayotgan taniqli tadbirkorlar va ishbilarmonlar faoliyatlari bilan chuqurroq tanishtirish nechog'lik muhim ahamiyat kasb etishini diqqat markazimizdan qochirmasligimiz kerak.

O'quvchilarda mehnatga ongli va ijodiy munosabatni shakllantirish, mehnat tarbiyasining vazifasi hisoblanib, u har bir mustaqil O'zbekiston fuqarosining ahloqiy qiyofasini asosini tashkil etadi. Har bir mehnatkash - ishchi va dehqon, ziyoli o'z hayotini mehnatsiz tasavvur qila olmaydi. Shunday ekan, bu jarayon mehnatga ongli munosabatda bo'lish, mehnatning jamiyat uchun foydali ekanini anglash, mehnat topshiriqlarini ixtiyoriy qiziqish orkali ilgor metodlar va zamonaviy texnik vositalar yordamida bajarish bilan takomillashtirib boriladi. Maktab ustaxonalarida o'quvchilar bilan izchil, uzluksiz va rejali ravishda mehnatga ongli munosabatni shakllantirish zarur. Mehnat topshiriqlarini bajarish orqali har bir o'quvchining javobgarlik, mas'uliyatlilik, mehnatsevarlik, vijdoniylik kabi fazilatlari shakllantiriladi. Bundan tashqari mehnat intizomiga qat'iy amal qilgan holda, ularda mehnat qilish ko'nikma va malakalari rivojlantiriladi, davlat mulkiga g'amxo'rlik munosabati tarbiyalanadi va mehnatga ongli, ijodiy munosabatni shakllantirish bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

O'quvchilarda mehnatsevarlik, topshirilgan ishga javobgarlik hissini tarbiyalash, hamkorlik va o'zaro bir-biriga yordam ko'rsatish jarayoni orqali faol jamiyat kishisi shakllanishiga asos bo'ladi. Shuning uchun, umumiy o'rta ta'lim maktablarida mehnat ta'limi mashg'ulotlari orqali o'quvchilar bajaradigan boshqa turli vazifalarni birlashgan holda tashkil qiladi. O'quvchilar mehnat topshiriqlarini o'zaro birgalikda bajarishda, ular bir- birlariga yordam berib, fikr almashib, maslahatlashib bajarishlariga to'g'ri keladi. Dam olish paytlarida o'quvchilarning bajargan ishlarini nazorat qilish, xulosalar chiqarish, ijobiy harakatlarini ta'kidlab o'tish, hamda ularning ongli ijodiy faoliyati natijalarini tasavvur qila olishga ham odatlantirib borish lozim bo'ladi.

O'quvchilar tomonidan foydali mahsulotlarning tayyorlanishi, uni hozirgi zamon ishlab chiqarishiga mos keladigan jarayonlarga samarali yo'l qo'yilishi ishda turli moslama va mexanizmlardan foydalanish imkonini beradi. Bunday shart-sharoitlarda tayyorlangan mahsulot sifati va ishni bajarish muddatlarini nazorat qilishda o'quvchilarning javobgarligini oshirish nazarda tutiladi. Har bir o'quvchi o'zining shaxsiy mehnati boshqa o'quvchilarning unumli mehnati bilan chambarchas bog'liqligini chuqur tushunib etishi uchun mahsulotlar tayyorlashda o'qituvchi tomonidan berilgan mehnat topshiriqlarning aniq taqsimlanishi nazorat qilinishi lozim. Bunday sharoitlarda ayrim o'quvchilar tomonidan ehtiyotsizlik va intizomsizlikka yo'l qo'yilsa, u holda ishda turli xil uzilish va salbiy holatlar yuzaga keladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida yo'l qo'yilgan ushbu salbiy holatlar natijasida ishlab chiqarilgan, tayyorlangan mahsulotlar sotilmasdan qoladi. Butun jamoa faoliyati inqirozga uchrab, katta moddiy zarar kelib chiqadi. O'qituvchi o'quvchilar bilan bo'lgan suhbat va yo'l-yo'riqlarda nimani va qaysi asbob bilan qanday izchillikda ishlash kerakligi haqidagina ma'lumot berish bilan chegaralanib qolmasligi kerak. Bu erda, mazkur mehnat mahsuloti sifatining ahamiyatini ta'kidlash kerak. Shuningdek, (iste'molga chiqarish, ya'ni tayyorlangan mahsulotni buyurtmachiga yetkazish jarayoni muhim tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

O'quvchilarda mehnatsevarlik, mehnat va kasb-hunar kishilariga hurmat hissini tarbiyalash uchun ularning o'z-o'zlarini boshqarishlari va o'z-o'zlariga xizmat ko'rsatishlarida ijobiy tarbiyaviy ta'siri kuchli bo'ladi. Bu o'rinda o'quvchilar o'qituvchiga mazkur ishni tashkil etishida yaqindan yordam beradi. O'quvchilarga mashg'ulotlar jarayonida asbob-uskunalar tarqatishni ishonib topshirish hamda ish o'rinlarining toza va tartibli bo'lishini ta'minlaydi. Asbob-uskunalar tarqatuvchi mas'ul o'quvchi esa kuzatish, asboblarning mavjud holatini tekshiradi va navbatchi o'quvchilarga ularni yig'ib olishlarida yordam beradi. Bu ishda qobiliyatli va faol

o'quvchilarni tanlab olinishi maqsadga muvofiqdir. Tarbiya natijalari mashg'ulotlarning mazmunigagina bog'lik bo'lmay, balki ularning tashkil qilinishi va o'quvchilar ishlarini nazorat qilinishiga ham bog'liqdir.

O'quvchilarda mehnat ko'nikmalarining shakllanishini bosqichma-bosqich olib borish va mustahkamlash lozim. Mashg'ulotlar jarayonida shunday holatlar ham bo'ladiki, o'quvchi birinchi tayyorlagan buyumi talab darajasida bo'lmasa o'ziga-o'zi "Mening bajargan ishimdan hech nima chiqmayapti" deb hisoblab, ishning sifatli bajarilishiga e'tiborsiz qaraydi. Ba'zi hollarda esa birinchi muvaffaqiyatsizlikning salbiy ta'sirlariga, ularning ota-onalari ham sababchi bo'ladi. Ota-onalar o'z farzandlarini jismoniy va ijodiy mehnatga qobiliyatsiz, deb o'ylaydilar va o'zlarining asoslanmagan tahminlarini aytadilar. Shu o'rinda ular o'z farzandlarining imkoniyati va qobiliyatlarini to'g'ri baholashlariga hamda o'qituvchi va boshqa mutaxassislariga halal beradilar. Shu sababli, o'qituvchi bunday hollarda, o'zining ilmiy psixologik, pedagogik va kasbiy jihatdan asoslangan tahlillariga tayanishi lozim. Bu jihat o'quvchilarda o'zini-o'zi tanqidiy baholash va kamchiliklarga nisbatan murosasiz bo'lish hislarini tarbiyalaydi. O'qituvchi tayyor buyumni tekshirib ko'radi va uni o'quvchilarning o'zlariga mustaqil ravishda baholashni taklif qiladi. Ilg'or o'qituvchilar ish tajribalari bunday usul muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. O'quvchilar tayyorlagan buyumlarning sifatini aniqlashga doir muntazam mashq qilishlari, ularda o'zini-o'zi nazorat qilish ko'nikmalari, o'zini-o'zi mehnatini tanqidiy baholash hissining shakllanishiga yordam beradi. Buning uchun o'qituvchi-murabbiy dam olish (tanaffus) vaqtida, mashg'ulotlar yakunida, ish natijalari tahlilidan keyin o'quvchilarga mehnat ilg'orlari, fidoyilari foydalanayotgan usullar haqida gapirib berishi kerak bo'ladi. Bunday suhbatlar uchun taniqli ustalar hayotini namuna qilib ko'rsatish ma'qul hisoblanadi. Chunki bozor munosabatlarida faqat sifati yuqori, chiroyli, mustahkam qilib tayyorlangan buyumlargina raqobatbardosh bo'la olishini talab qiladi.

Hozirgi zamon sharoitida ishlab chiqarish sohalarining kengayishi, xo'jalik munosabatlarining murakkablashuvi, fan-texnika rivojining jadallashishi tufayli ish vaqtining har bir daqiqasi g'animat hisoblanadi. Shunday ekan, ichki tartib-qoidalarga, mehnat intizomiga qat'iy amal qilish zarurligini maktab ta'lim-tarbiyasidan boshlash kerak bo'ladi. Buning uchun mehnat ta'limi jarayonida qulay shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Bunda o'quvchilarga tushuntirish, ishontirish, rag'batlantirish, namuna ko'rsatish kabi metodlardan foydalanib, o'qitish bilan birga ularning ishlariga yuqori talabchanlik bilan yondashish ham kerak bo'ladi.

O'quvchilarning o'zaro munosabatlarida cheklashishlar bo'lganda ijobiy misollar bilan u yoki bu hollarda o'zini qanday tutish kerakligini tushuntirish kerak bo'ladi. O'quvchilar o'qituvchining tizimli va qat'iy talablarini bajarish natijasida ular turli qoidalar va ish usullari aniq va ongli bajarishga asta-sekin ko'nikadilar. Ular ish maromini saqlashga, ish o'rnini namunali tutishga, asbob-uskunalarni ehtiyot qilishga odatlanadilar. O'quvchilar mustaqil mehnat va turmushga tayyorlashning muhim shartlaridan biri, bu - intizomni yo'lga qo'yish va uni asta-sekin saqlashga erishib borishdir.

O'qituvchi dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida yaxshi tayyorlangan hunarmandchilik buyumining go'zalligi, detallarga ishlov berishning to'g'riligi hamda o'quvchi mehnat harakatlarining aniqligini doimo ta'kidlab turishi kerak. O'qituvchi o'quvchilar bilan o'tkaziladigan suhbatlarda halol mehnat bizning jamiyatimizda yashashning asosiy mazmuni ekanligini uqtirishi, ruhlantirishi kerak. Bu esa o'z navbatida ularda ijodiy mehnat qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bizning jamiyatimizda mehnat go'zalligi ma'naviy va moddiy rag'batlantirish bilan uzviy bog'langan. Yuksak mehnat madaniyati mehnat ishchilarining ajralmas sifatidir. Ushbu jarayonni o'quvchilarga mehnat ta'limi va boshqa umumta'lim fanlarini o'qitish orqali ham tarbiyalab borish maqsadga muvoffiq bo'ladi. Mehnat madaniyati tushunchasiga mehnat shart-sharoitlari, go'zalligi, qulayligi, mehnat jarayoni, muomala madaniyati va boshqalar kiradi. Chiroyli va qulay asbob-uskuna bilan tayyorlangan buyumlarning yuqori sifatli bo'lishi, undan foydalanish qulayligi, pishiqligi, mustaxkamligi va tayyorlangan buyumning go'zalligi isonlarga estetik zavq berishi kerak. Asbob-uskunalar har doim sozlangan ishga shay bo'lishi, mashg'ulotlarga o'quvchilar qulay maxsus ish kiyimlarini kiyib kelishlarini kichik maktab yoshidanoq tarbiyalab borish talab etiladi.

Mehnat ta'limi mashg'ulotlarining o'ziga hos xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya tizimida xalq hunarmandchiligi sohalaridan foydalanish uchun eng maqbul mashg'ulotlar turkumi ushbu mashg'ulotlar hisoblanadi. Chunki xalq xunarmandchiligi sohalarini bajarishda asosiy mashg'ulotlar qo'l mehnati orqali amalga oshiriladi. Turli materiallarni ishlov berishga tayyorlash, materiallarga issiq va sovuq holda ishlov berish, egish va bukish ishlari, rejalah, o'lchash, pardoqlash, silliqlash, tasvirlash, bo'yash, buyumlarni iste'molga tayyorlash kabi mashg'ulotlarning asosiy qismi xalq xunarmandchiligi sohalarida qo'l mehnati bilan bajariladi. Mehnat ta'limi fani boshqa o'quv fanlaridan o'zining mujassamlangan fan ekanligi bilan ajralib turadi. SHunday ekan, ushbu ta'limni tashkil etish

jarayonida o'quvchilar umumta'lim fanlaridan olgan bilimlarini keng ko'lamda qo'llaydilar. Bundan tashqari ushbu ta'limning o'zi ham o'z tizimida bir qancha soha (turli materiallarga ishlov berish, ishloq xo'jaligi, sanoat, pazandachilik, gazlamashunoslik va h.) larni qamrab oladi. Ushbu sohalarning har biri esa, bir-biriga o'xshamagan turli xil ishlab chiqarish faoliyati sohalaridan hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, yoshlarning mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etish bilan shug'ullanadigan o'qituvchilar, o'quvchilar, murabbiylar, rahbarlar va boshqa mutasaddilar ushbu mashg'ulotlarning o'ziga xosligini yaxshi farqlashlari lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Хожиев Б., Гориш Л. Мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш услуб ва воситалари. –Т. :2007.
2. К.Ишматов Педагогик технология. Ўқув қўлланма. Наманган. 2004 й.
3. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(6), 332-336.
4. Khoshimjon, Y. S., Olimjonovich, M. K., & Ibrahim, H. (2022). Assessment of the seismic resistance of buildings and structures and methods of creating electronic technical passports. *Scientific Impulse*, 1(5), 163-166.
5. Olimjonovich, M. Q., & Umarjonovna, D.D. (2023). TEXNIK YO'NALISHIDA TA'LIM OLAYOTGAN TALABALARNI KREDIT-MODUL TIZIMI SHARTLARI ASOSIDA O'QITISH. *Scientific Impulse*, 1(9), 1506-1512.
6. Mashrapov, Q., & Xasanboyev, I. (2022). TEXNIK OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BILIM OLAYOTGAN TALABALARNING O 'Z MUTAXASSISLIKLARI BO'YICHA YETUK KADR BO'LIB YETISHISHLARIDA KREDIT-MODUL TIZIMINING O'RNI. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(6), 82-87.
7. Mashrapov, Q.O. (2021). HARBIY TA'LIM O'QUV JARAYONIGA KREDIT-MODUL TIZIMINING KIRISHI. *Интернаука*, (19-6), 10-14.
8. Olimjonovich, M.Q. (2022, December). HARBIY FAKULTETLARDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA O'QITISHNING KREDIT-MODUL TIZIMIDAN FOYDALANISH. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 1, No. 3, pp. 200-210).

9. Mashrapov, Q.O. (2023). OZON QATLAMINING YEMIRILISHIGA SABAB BO‘LUVCHI OMILLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(3), 361-365.
10. Olimjonovich, M.Q., & Mirzanazarovich, K. I. (2022). USING THE CREDIT-MODULE SYSTEM OF TRAINING IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION IN MILITARY FACULTIES. *PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION*, 1(10).
11. Olimjonovich, M.Q. (2023). TEXNIK YO‘NALISHLARIDAGI OTMLARIDA KREDIT-MODUL TIZIMINI RIVOJLANTIRISH.
12. Olimjonovich, M. Q., & Civil, Y. Y. G. N. THE ROLE OF THE CREDIT-MODULE SYSTEM IN THE TRAINING OF" LABOR PROTECTION AND ENGINEERING SAFETY" SPECIALISTS IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.

